

Гісторыя Беларусі: У 6 т. Т. 5. Беларусь у 1917-1945 гг. (А. Вабішчэвіч і інш.); рэдкал. М. Касцюк (гал. рэдактар і інш. - Мн.: Экаперспектыва, 2006. 613 с; іл.).

Рэцэнзуемае выданне падрыхтавана калектывам вучоных, якія вывучаюць гісторыю Беларусі XX ст. Аўтары прааналізавалі час, дасягненні і страты, якія не прайшлі яшчэ выпрабавання часам, і іх асноўныя калізій будучы вырашацца ў будучыні. Але гэта новы крок у даследаванні гісторыі бацькаўшчыны, яе сацыяльна-эканамічнага, грамадска-палітычнага і культурнага развіцця ва ўмовах БССР і Заходняй Беларусі, у перыяд Другой сусветнай і Вялікай Айчыннай войнаў. Аўтары імкнуліся да тага, каб, не падмяняючы канкрэтнай сітуацыі надуманымі схемамі і не ранжыруючы надзей кан'юнктурнымі падыходамі, за гістарычнымі фактамі чытач адчуў чалавечыя памкненні, убачыў іх паступкі, зразумеў ідэі.

На наш погляд, у кнізе выкарыстаны аптымальны варыянт перыядызацыі гісторыі Беларусі 1917-1945 гг., у якім вылучаюцца наступныя этапы: працяг рэвалюцыйнага працэсу, Беларуская ССР у абставінах выбару шляхоў развіцця, Савецкая Беларусь ва ўмовах таталітарнай сістэмы, Заходняя Беларусь пад уладай Польшчы і Беларусь у Другой сусветнай і Вялікай Айчыннай войнах.

Трэба асабліва адзначыць глыбокі, карэктны і аб'ектыўны аналіз гістарыяграфіі па данай праблеме. Аналізуецца шматлікая літаратура, дзе адлюстраваны гістарычны працэс у залежнасці ад палітычных абставін: ад аб'ектыўных падыходаў у першае дзесяцігоддзе савецкай улады да нарастання большавіцкай рэгламентацыі ў перыяд таталітарнага рэжыму. У часы першай палітычнай «ідыліі» 1950-1960-х гг. было некаторае паслабленне ўціску партыйна-дзяржаўных структур на гістарычныя даследаванні. Але толькі з другой паловы 1980-х гг. палітычныя абставіны дазволілі вучоным стаць на шлях менш ідэалагізаванага і больш аб'ектыўнага асвятлення гісторыі Беларусі.

У першым раздзеле зроблены прынцыповы новы падыход да ацэнкі значэння Кастрычніцкай рэвалюцыі; падкрэсліваецца, што пасля кастрычніка 1917 г. беларускі народ уступіў у паласу рашаючай лямкі папярэдняга ладу жыцця, што асабліва праявілася ў ду-

хоўнай сферы. Савецкая ўлада аб'явіла бескампрамісную барацьбу рэлігіі, служыцелям культу, імкнулася падпарадкаваць сваім мэтам усе сферы жыцця: эканамічную, сацыяльную, культурную. Стваральная дзейнасць большавіцкай улады ў дадзенай кнізе дапоўнена паказам шляхоў і метадаў яе дасягнення. У выніку мы маем аб'ёмнае ўяўленне аб жыцці беларускага народа.

Заслугоўвае ўвагі ацэнка Грамадзянскай вайны. У томе слушна сцвярджаецца, што ў развязванні Грамадзянскай вайны вінаваты абодва бакі. «Белыя» прэтэндавалі на ролю прадстаўнікоў агульнанацыянальнай справы, ваявалі і паміралі за Вялікую Расію і яе інтарэсы. Большавікі былі перакананы, што з'яўляюцца выразнікамі інтарэсаў усіх працоўных. Правільна сцвярджаецца, што важнейшы ўрок Грамадзянскай вайны заключаецца ва ўсведамленні неабходнасці адмовы ад нецярпімасці, гвалту і дэспатызму як метадаў дзяржаўнага будаўніцтва, спробы «ашчаслівіць» народ. Усё гэта - перажыткі, несумяшчальныя з дэмакратыяй і сучаснай цывілізацыяй.

Асабліва ўвага надаецца нацыянальна-дзяржаўнаму будаўніцтву; справядліва адзначаецца, што большавіцкая ўлада негатыўна аднеслася да нацыянальных рухаў. Абвясціўшы ў прапагандысцкіх мэтах права нацый на самавызначэнне аж да аддзялення і стварэння самастойных дзяржаў, яна імкнулася не дапусціць рэалізацыі гэтага палажэння. Аб'ектыўна прадстаўлены погляды і асвятляецца дзейнасць па нацыянальнаму пытанню кіраўнікоў абкама РСДРП(б) і СНК Заходняй вобласці і фронту, беларускіх нацыянальных партый, Беларускага абласнога камітэта, Вялікай Беларускай рады, работа Усебеларускага з'езда і яго разгон, абвясчэнне БНР і праблемы дзейнасці яе ўрада. Абгрунтавана аналізуецца прычыны ўтварэння БССР і падкрэсліваецца, што яно стала значным крокам наперад у дзяржаўным будаўніцтве Беларусі.

Разнастайны, нярэдка малавядомы матэрыял другога раздзела стварае панараму развіцця прамысловасці, сельскай гаспадаркі, сацыяльнай сферы і культуры Беларусі ў 1920-я гг.; адлюстроўвае цяжкасці, складанасці і выніковасць аднаўлення народнай гаспадаркі Беларусі на аснове новай эканамічнай палітыкі. Адносны дэмакратызм НЭПа

з'явіўся падставай для пазітыўных зрухаў у жыцці грамадства. Існаванне розных форм уласнасці ў эканоміцы, пэўныя магчымасці дэмакратызацыі ў грамадска-палітычным жыцці, нацыянальна-культурнае будаўніцтва, ажыццяўленне палітыкі беларусізацыі - усё гэта з'явілася выніковым, але кароткім этапам развіцця. Разам з тым у раздзеле паказваецца, што курс вышэйшага партыйна-дзяржаўнага кіраўніцтва Саюза ССР на адміністрацыйна-каманданае, аўтарытарнае праўленне быў супрацьлеглым адносна характэру новай эканамічнай палітыкі. У гэтым праявілася асноўная супярэчнасць у развіцці грамадства ў 1920-я гг. Унутрыпартыйная барацьба за выбар шляху развіцця прывяла да таталітарнага праўлення. Гэта ўвасобілася ў курсе І. Сталіна, які з'яўляўся вярхоўным кіраўніком партыі і дзяржавы, на пабудову сацыялізму, да цэнтралізацыі кіравання грамадствам з пераважна дзяржаўнай уласнасцю па-за эканамічнымі метадамі стымулявання працоўнай дзейнасці; моцнага абмежавання дэмакратычных пачаткаў у працы і жыцці людзей.

Абгрунтаваны і глыбокі аналіз гісторыі беларускага народа ва ўмовах таталітарнага рэжыму даецца ў трэцім раздзеле. Заслугу ўвагі здольнасць аўтараў паказаць на багатым фактычным матэрыяле эвалюцыю перастання аўтарытарна-дыктатарскай сістэмы ў таталітарную і ўвязаць з працэсамі, якія адбываліся ў матэрыяльным і духоўным жыцці грамадства. Менавіта ў працэсе гэтай эвалюцыі праводзілася індустрыялізацыя, праяўляліся поспехі ў культурным будаўніцтве. Аднак пераважна прымусовай і паскораны перавод сельскай гаспадаркі на калектыўную аснову абярнуўся моцным падзеннем яе паказчыкаў, голадам, драматычным і трагічным лесам для мільёнаў сялян. Партыйна-савецкая ўлада шляхам агітацыйна-масавай работы, ігнаравання эканамічных стымуляў у вытворчай дзейнасці змагла мабілізаваць працоўных на работу, выклікаць у пэўнай іх часткі творчы пад'ём, які дапаўняўся ўдзелам у грамадска-палітычным жыцці. Усё гэта было вельмі зафармалізавана і падпарадкавана партыйным структурам. Спалучэнне надзвычай мажорнай афіцыйнай агітацыі і прапаганды з усталяваннем таталітарнага ўціску на грамадства ў цэлым і кожнага чалавека паасобку стварала своеасаблівыя абставіны, дзе суседнічалі самаахвярная праца народа і поўнае панаванне над ім партыйна-дзяржаўных структур. У грамадстве паступова і мэтанакіравана ствараліся абставіны страху, няўпэўненасці чалавека ў заўтрашнім дні. Гэта асабліва праявілася ў 1937-1938 гг., у час найбольшага разгулу масавых палітычных рэпрэсій, аб чым сведчыць матэрыял дадзенага даследавання.

Выданне адрозніваецца ад папярэдніх метадалагічных падыходаў і выкарыстаннем шырокай базы раней неапублікаваных крыніц, утым ліку і дакументальных матэрыялаў Літвы і Польшчы, а таксама навуковых прац замежных даследчыкаў пры аналізе гістарычных працэсаў у Заходняй Беларусі пад уплывам Польшчы. Па-новаму і больш глыбока асвятляюцца матэрыяльнае становішча і быт

насельніцтва, сацыяльныя працэсы, нацыянальна-вызваленчы рух і роля ў ім буржуазна-дэмакратычных, рэвалюцыйна-дэмакратычных партый і арганізацый. Больш шырока паказаны стан і праблемы захавання беларускай асветы, культуры, дзейнасці ТБМ, клуба «Змаганне», каталіцкай, праваслаўнай, уніяцкай, пратэстанцкай, іўдзейскай і мусульманскай канфесій.

У пятым раздзеле раскрываюцца цяжкія выпрабаванні беларускага народа ў гады Другой сусветнай і Вялікай Айчыннай войнаў. У кнізе падкрэсліваецца, што ўдзел у вайне беларускага народа вызначыўся гераізмам і самаахвярнасцю як на савецка-германскіх франтах, так і ў барацьбе з ворагам на акупіраванай тэрыторыі - у партызанскіх фарміраваннях і падполлі. Сказана таксама і аб тым, што пэўная частка насельніцтва Беларусі, асабліва незадаволеная бальшавіцкім рэжымам, супрацоўнічала з акупантамі. Як бачна з матэрыялу, у ходзе актыўнага ўдзелу беларускага народа ў Вялікай Айчыннай вайне гераічныя і трагічныя падзеі перапляталіся, пры гэтым трагічныя старонкі асветлены больш поўна, што адпавядае рэальнаму становішчу.

У кнізе па-новаму раскрываюцца такія важныя для гісторыі Беларусі тэмы, як абвешчэнне БНР, палітыка і практыка беларусізацыі, працэс усталявання аднапартыйнасці і яе роля ў фарміраванні сталінскай таталітарнай сістэмы, барацьба з «нацыянальна-дэмакратызмам», шмат у чым драматычны і трагічны шлях калектывізацыі, практыка надзвычайных мер, змаганне савецкай улады з рухам у вёсцы за стварэнне сялянскіх саюзаў, дэнацыяналізацыя грамадскага і культурнага жыцця ў 1930-я гг.; дзейнасць нацыянальна-дэмакратычных партый у Заходняй Беларусі, праблема беларускай калабарацыі ў гады Вялікай Айчыннай вайны, вынішчэнне савецкай уладай рэлігіі, адлюстраванне хвалі эміграцыі і інш.

Неабходна высока ацаніць змест рэцэнзуюмага тома і канцэптуальныя падыходы аўтараў да асвятлення падзей; адзначыць важнасць зробленых высноў і вялікі ўклад у распацоўку гісторыі Беларусі азначанага перыяду.

П.І. Зялінскі,
доктар гістарычных навук, прафесар
Ю.Л. Казакоў,
кандыдат гістарычных навук, дацэнт